

Концептуальні засади підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності

В.В. Корнещук*, М.О. Волошенко

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна

*Corresponding author: vtory@te.net.ua

Paper received 14.04.15; Accepted for publication 20.05.15.

Анотація. В статті проаналізовано наявні в наукових джерелах підходи щодо визначення сутності категорії «підготовленість». Презентовано погляд авторів щодо сутності та структури категорії «підготовленість майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності». Розкрито структурні компоненти досліджуваної підготовленості: мотиваційний, когнітивний, операційний, емоційно-вольовий.

Ключові слова: соціальний працівник, соціальна робота, професійна підготовка, професійна діяльність, підготовленість до професійної діяльності

Вступ. Професійна підготовка соціальних працівників в Україні розпочалася з визнанням соціальної роботи як професійної діяльності. Таку підготовку здійснюють вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації (колежі, інститути, академії, університети та ін.). Нетривалий час (останнє десятиріччя) існування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників пояснює обмежену кількість педагогічних досліджень з проблем такої підготовки та наявність певних недоліків щодо її здійснення.

Стислий огляд публікацій за темою. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки соціальних працівників висвітлено в роботах О.В. Загайко, О.Г. Карпенко, І.М. Мельничук, Н.М. Собчак Н.О. Микитенко, та ін. Українські науковці досліджують також такі її окремі аспекти, як от: формування готовності до професійної діяльності (І.І. Боднарук, В.В. Савицька та ін.), становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника (О.П. Патинок та ін.); формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників (Д.М. Годлевська та ін.); виховання гуманності соціальних працівників в умовах професійної підготовки (Н.В. Клименюк та ін.); підготовку до менеджменту в соціальній роботі (Є.Г. Сєдов та ін.); підготовку до роботи з дітьми та молоддю (А.Є. Кулікова); підготовку до реалізації гендерної нерівності в професійній діяльності (С.М. Гришак та ін.) тощо. Слід зазначити, що українські науковці приділяють значну увагу аналізу підготовки соціальних працівників за кордоном, про що свідчать дослідження О.П. Пічкара, Н.М. Собчак, Н.О. Микитенко, А.Є. Кулікової, О.В. Загайко, О.В. Ольхович, та ін.

Мета – схарактеризувати сутність та структуру підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, яку розглядаємо як бажаний результат їхньої професійної підготовки у ВНЗ.

Матеріали і методи. Зауважимо, що в загальному розумінні, підготовленість – це комплексний результат підготовки; отримання необхідної підготовки; придатність до чогось. В довідковій літературі підготовленість визначається як наявність підготовки до певної роботи; «комплекс набутих знань, навичок, умінь, якостей, які дозволяють успішно виконувати певну діяльність [2, с. 299].

Розглядаючи підготовленість майбутніх учителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів як результат відповідної підготовки, Л.А. Колбіна характеризує останню

як «узагальнення професійних настанов, знань, умінь та навичок, які спрямовані на соціалізацію особистості молодшого школяра» [4, с. 8]. До структури досліджуваної підготовленості автор відносить такі компоненти: мотиваційно-настановчий, змістовий, операційно-рефлексивний, оцінний.

С.І. Іванніков тлумачить підготовленість як «новотворення, що виникає в результаті спеціальної цілеспрямованої підготовки» до професійної діяльності [3, с. 16]. До структури підготовленості майбутніх учителів початкової школи до застосування індивідуально-диференційованого підходу до фізичного виховання учнів автор відносить теоретичний, практичний та орієнтувально-цільовий компоненти. На думку дослідника, проявом теоретичного компонента такої підготовленості є обізнаність студентів із сутністю індивідуалізації і диференціації навчання і виховання учнів, принципами і способами їх відтворення в умовах навчально-виховного процесу, під час фізичного виховання учнів тощо. Практичний компонент, як зазначає автор, виявляється в уміннях майбутніх учителів практично застосовувати індивідуально-диференційований підхід у плануванні та організації фізичної діяльності учнів на уроках фізичної культури та в позанавчальний час. Орієнтувально-цільовий компонент досліджуваної підготовленості визначає цілі, на досягнення яких зорієнтована діяльність учителя початкової школи при застосуванні індивідуально-диференційованого підходу у фізичному вихованні учнів.

Л.В. Моторна природничо-наукову підготовленість майбутніх молодших спеціалістів технічного профілю визначає як «інтегративну характеристику, що передбачає здатність до вирішення навчальних і професійних задач у відповідності з вимогами підготовки фахівців технічного профілю, яка спирається на природничо-наукові знання та вміння» [5, с. 9]. До структури означеної підготовленості дослідниця відносить мотиваційний, когнітивний та операційний компоненти, а її показниками вважає: потребу студентів у вдосконаленні власної природничо-наукової підготовленості; інтенсивність емоцій, бажань щодо опанування природничо-науковими дисциплінами; прагнення студентів збирати і досліджувати теоретичний і практичний матеріал з природничих дисциплін, який слугуватиме здобуттю базових професійних знань; усвідомлення студентами практичної значущості природничо-наукової підготовки у майбутній професійній діяльності; теоретичні знання з природничо-наукових дисциплін; знання про особливості застосування при-

родничо-наукових знань у майбутній професійній діяльності; здатність ґрунтовно оцінювати технічні явища з позицій різних дисциплін, зокрема природничо-наукових; уміння студентів аналізувати, синтезувати, узагальнювати, формулювати і розв'язувати завдання, експериментувати, вносити раціоналізаторські пропозиції; вміння студентів застосовувати одержані природничо-наукові знання в процесі розв'язання прикладних задач під час вивчення спеціальних дисциплін та в професійній діяльності; творчість у використанні природничо-наукових знань у нових професійних ситуаціях.

Результати та їх обговорення. Наведені тлумачення дозволяють дійти висновку, що в науковій літературі відсутнє чітке тлумачення категорії «підготовленість». На нашу думку, розуміння дослідниками сутності й структури підготовленості певною мірою співвідносяться із змістом відповідної компетентності майбутнього фахівця. Враховуючи вищевикладене, *підготовленість майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності* розглядаємо як таку їхню інтегративну характеристику, що базується на комплексі здобутих у процесі професійної підготовки знань, умінь, навичок, якостей і передбачає їхню придатність та здатність до виконання завдань професійної діяльності в соціальній сфері.

При визначенні структури підготовленості майбутнього соціального працівника виходили з того, що вона є особистісною, бо в ній проявляється інтерес і ставлення до професійної діяльності; почуття відповідальності; упевненість в успіху; натхнення; потреба у виконанні поставлених завдань на високому рівні; керування своїми почуттями; мобілізація сил. Крім того, така підготовленість є когнітивно-операційною, бо містить інструментарій фахівця: його професійні знання, вміння, навички.

Отже, структурними компонентами досліджуваної підготовленості було обрано: *мотиваційний компонент* – виражає спрямованість майбутнього соціального працівника на вивчення та оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для виконання професійної соціальної роботи; *когнітивний компонент* – зумовлений його знаннями щодо сутності та специфіки такої роботи; *операційний компонент* – відображає сформованість професійно значущих умінь і навичок професійної діяльності; *емоційно-вольовий компонент* – характеризує здатність до саморегуляції та керування своїм емоційним станом, спроможність аналізувати та оцінювати результати своєї діяльності.

Так, складовими *мотиваційного компонента* було обрано: мотиваційну орієнтацію у міжособистісних комунікаціях і потребу у професійному саморозвитку.

Слід зауважити, що соціальна робота базується на безпосередньому спілкуванні і передбачає прийняття партнера, адекватність його сприйняття і розуміння, досягнення компромісу тощо. Крім того, соціальні працівники мають володіти конкретними еталонами комунікації, що узагальнюють їхнє бачення та оцінку партнерів по спілкуванню. Такі еталони сприяють розумінню співрозмовника, дозволяють виявляти його психологічні особливості, проте формуються зазвичай стихійно і неусвідомлено. Саме тому мотиваційну орієнтацію у міжособистісних комунікаціях включено до мотиваційного компонента підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності.

Потребу у професійному саморозвитку обрано складовою мотиваційного компонента підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності, оскільки професійний саморозвиток соціального працівника – це насамперед свідомою робота, спрямована на вдосконалення своєї особистості як професіонала, розвиток своїх професійних знань, умінь і навичок, які, з одного боку, забезпечують безперервний розвиток і успішну професійну реалізацію особистості соціального працівника, а з іншого – ефективність його роботи в соціальній сфері. Виникнення потреби у власному професійному саморозвитку зумовлюється протиріччям між рівнем досягнутого розвитку і новими усвідомленими професійно-особистісними цілями і задачами, що ставить професійна діяльність перед соціальним працівником.

До складу *когнітивного компонента* підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності віднесено: знання сутності і специфіки професійної соціальної роботи; вікових, гендерних і психологічних особливостей клієнтів соціальної роботи; знання основних принципів, методів, форм і засобів соціальної роботи; нормативно-правових документів, що регламентують соціальну політику і соціальну роботу в Україні.

Операційний компонент досліджуваної підготовленості зумовлений такими групами вмінь: дидактичними, організаційними, комунікативними, діагностичними, перцептивними, сугестивними, академічними тощо.

Складовими *емоційно-вольового компонента* підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності вважаємо: самоконтроль у спілкуванні; управління власними емоціями; розпізнання емоцій інших людей; емпатію; аналіз та оцінювання власної діяльності; вольову саморегуляцію тощо.

Так, самоконтроль у спілкуванні було обрано складовою емоційно-вольового компонента, адже спілкування з клієнтами соціальної роботи зазвичай супроводжується значним психологічним навантаженням, психологічними перешкодами тощо. Тому соціальні працівники мають постійно стежити за собою; добре знати, де і як себе поводити, контролювати прояв своїх емоцій; не бути спонтанними у самовиявленні; уникати непередбачуваних ситуацій тощо.

Щодо показника «розпізнання емоцій інших людей», включеного до емоційно-вольового компонента, то таке розпізнання відбувається шляхом установлення соціальним працівником набору ознак, за допомогою яких можна судити про наявність у клієнта певної емоції. Зіставлення сукупності ознак, що спостерігаються, зі схемою дозволяє ідентифікувати емоцію. Розпізнання емоцій клієнтів є досить складним, адже жодну з ознак не можна однозначно ототожнити з певною емоцією, тобто ідентифікація емоцій здійснюється на ймовірнісній основі. Слід зазначити, що на відміну від упізнання власної емоції, де провідною ознакою є суб'єктивне переживання емоції, розпізнання емоцій у клієнтів соціальної роботи здійснюється переважно за зовнішніми проявами емоцій: мімікою, позою, зміною мовлення і голосу, поведінкою, вегетативними реакціями тощо. Для побудови ефектivelyї комунікації соціальний працівник має окрім зовнішніх проявів емоцій урахувати антецеденти – те, що передує емоціям і є їх причиною. Якщо соціальний працівник уявляє собі ситуацію, в якій опинив-

ся клієнт, його мету і зовнішні вияви емоції, то він володіє достатньою інформацією, щоб розпізнати певну емоцію і побудувати ефективну комунікацію [1]. Отже, розпізнання й розуміння соціальним працівником емоцій інших людей передбачає здатність реєструвати у своїй свідомості найбільш виражені прояви емоцій, виражати їх словами, включати до власного культурного досвіду, здатність до емпатії тощо.

Емпатія є надзвичайно важливою для соціального працівника якістю, оскільки свідчить про емоційну чуйність на переживання інших людей. Емпатія у вигляді співчуття, співпереживання пов'язана з вміннями фахівця «проникати» у світ почуттів інших людей. У різноманітних життєвих, професійних ситуаціях емоційний відгук залежить від адекватності сприйняття переживань людей, від уявлень про причини їх виникнення. Оскільки така чуйність є спонукальною силою, що спрямована на надання допомоги, то емпатію було включено до складу емоційно-вольового компонента підготовленості майбутнього соціального працівника до професійної діяльності.

Аналіз та оцінювання власної діяльності базується на здатності майбутнього соціального працівника визначати причинно-наслідкові зв'язки між метою діяльності та її результатами і передбачає: виявлення причин успіхів та невдач; внесення необхідних коректив у процес виконання професійної діяльності; усвідомлення операційного складу, механізмів такої діяльності; узагальнення, самооцінку своїх рішень, про-

фесійних дій; проектування професійних дій, діяльності; саморегуляцію; уміння бачити кінцеву мету діяльності та самостійно знаходити шляхи її досягнення; побудову програми професійного саморозвитку тощо.

Вольову саморегуляцію обрано складовою підготовленості до професійної діяльності за емоційно-вольовим компонентом, оскільки вона характеризує ступінь опанування майбутнім соціальним працівником власної поведінки в різних ситуаціях, його здатність усвідомлено управляти власними діями, станами. Вольова саморегуляція залежить від таких якостей фахівця, як наполегливість і самовладання. Слід зазначити, що соціальна затребуваність високого ступеня прояву вольової саморегуляції в майбутніх соціальних працівників неоднозначна, адже високий ступінь її розвитку може бути пов'язаний із проблемами в організації життєдіяльності і відносинах з людьми. Зазвичай він відображає появу дезадаптивних рис і форм поведінки. Проте низькі рівні наполегливості і самовладання можуть виконувати компенсаторні функції та свідчити про порушення розвитку властивостей особистості, вмінь будувати відносини з іншими людьми та адекватно реагувати на певні ситуації.

Висновки. Знання сутності та структури підготовленості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності дозволять дібрати адекватні методи їх навчання у ВНЗ та побудувати процес їхньої професійної підготовки, спрямований на ефективне формування такої підготовленості.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Варій М.Й. Загальна психологія: Навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
- [2] Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. – 576 с.
- [3] Іванніков С.І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування індивідуально-диференційованого підходу у фізичному вихованні учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.І. Іванніков. – Одеса, 2013. – 21 с.
- [4] Колбіна Л.А. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у

молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.А. Колбіна. – Одеса, 2008. – 23 с.

- [5] Моторна Л.В. Професійна спрямованість навчання природничо-наукових дисциплін у підготовці молодших спеціалістів технічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Л.В. Моторна. – Вінниця, 2011. – 22 с.
- [6] Хрипун В.І. Професійний розвиток педагогічного працівника дошкільного навчального закладу у схемах і таблицях / В.І. Хрипун. – Черкаси: Вид-во ЧОПОПП, 2012. – 25 с.

REFERENCES

- [1] Variy, M.J. General Psychology: Textbook. – K.: "Center of educational literature", 2007. – 968 p.
- [2] Dyachenko, M.I. Psychological Dictionary and Handbook / M.I. Dyachenko, L.A. Kandybovych. – Mn.: Harvest; M.: AST, 2001. – 576 p.
- [3] Ivannikov S.I. Preparation of Elementary School Teachers to Use Individually-Differentiated Approach in Physical Education of Students: synopsis of a thesis on obtaining of the scientific degree of a Candidate of pedagogic sciences. Major: 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education" / S.I. Ivannikov. – Odessa, 2013. – 21 p.
- [4] Kolbina, L.A. Preparation of Future Elementary School Teachers to Form Social and Value System of Younger Schoolchildren: synopsis of a thesis on obtaining of the scientific de-

gree of a Candidate of pedagogic sciences. Major: 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education" / S.I. Ivannikov. – Odessa, 2013. – 23 p.

- [5] Motorna, L.V. Professional Orientation of Teaching of Natural Sciences Subjects in Preparation of Junior Specialists of Technical Field: synopsis of a thesis on obtaining of the scientific degree of a Candidate of pedagogic sciences. Major: 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education" / L.V. Motorna. – Vinnytsya, 2011. – 22 p.
- [6] Khrypun, V.I. Professional Development of a Teacher of Preschool Educational Institution in Schemes and Tables / V.I. Khrypun. – Cherkasy: Publishing company CHOIPOP, 2012. – 25 p.

Conceptual Framework of Readiness of Future Social Workers to the Professional Activity

V.V. Korneshchuk, M.O. Voloshenko

Abstract. The article touches upon the analysis of the existing in scientific sources approaches to the definition of the category of "readiness". The point of view of the authors on the essence and structure of the category of "readiness of future social workers to the professional activity" has been presented. There are structural components of the readiness disclosed: motivational, cognitive, operational and emotional-volitional.

Keywords: social worker, social work, professional training, professional activity, readiness for professional activity